

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР ІНДУСТРІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ

ГОЛУБ МАРІЯ ОЛЕКСІЇВНА

УДК 338.48(504)

**ОЦІНКА ПОТЕНЦІАЛУ ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОГО
РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ**

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління національним
господарством

автореферат на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Харків – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Харківському національному економічному університеті імені Семена Кузнеця, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат економічних наук, доцент
Зима Олександр Григорович,
Харківський національний
економічний університет імені Семена Кузнеця,
професор кафедри туризму.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Мельниченко Світлана Володимирівна,
Київський національний торговельно-економічний
університет,
проректор з наукової роботи;

кандидат економічних наук, доцент
Оболенцева Лариса Володимирівна,
Харківський національний університет міського
господарства імені О. М. Бекетова,
доцент кафедри туризму і готельного господарства.

Захист відбудеться «17» листопада 2017 року о 13⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради, шифр Д 64.251.01, у Науково-дослідному центрі індустріальних проблем розвитку НАН України за адресою: 61166, м. Харків, пров. Інженерний, 1а.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України за адресою: 61166, м. Харків, пров. Інженерний, 1а.

Автореферат розісланий «17» жовтня 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. М. Красносова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Протягом останніх десятиріч туристична сфера перетворилася на одну з найприбутковіших галузей світової економіки. В той же час Україні не вдається повною мірою реалізувати свої туристичні можливості. Незважаючи на позитивну динаміку розвитку туризму у світі, в Україні у 2016 році загальний внесок туризму у ВВП, порівняно з 2012 роком, зменшився на 40 %.

Перспективним напрямом розширення міжнародних туристичних послуг є екологічний туризм. Щорічно кількість екологічних туристів у світі збільшується на 25 %. Екологічний туризм супроводжується наданням послуг на суму 55 млрд доларів США, що становить 25 % міжнародної торгівлі у сфері послуг і 12 % валового світового продукту. В Україні екологічний туризм знаходиться на початковій стадії розвитку та потребує регулювання з боку держави. Існує нагальна потреба у виборі заходів регуляторного впливу. Підґрунтям зваженого вибору цих заходів слугують результати оцінки потенціалу розвитку екологічного туризму.

Наукова проблематика розвитку екологічного туризму як перспективного виду туристичної діяльності висвітлюється у працях вітчизняних і зарубіжних учених, таких як: Є. Арсенєвої, О. Бейдика, М. Біль, М. Біржакова, В. Гетьмана, В. Єрмаченка, О. Зими, А. Кускова, О. Любіцевої, С. Мельниченка, Л. Оболенцевої, Я. Олійника, В. Петранівського, І. Русева, М. Рутинського, Т. Сергєєвої, В. Храбовченко.

Теоретико-методичні аспекти оцінки потенціалу екологічного туризму наведені в роботах Дж. Бенделла, А. Бієна, С. Бутона, Д. Вивера, Д. Гумбо, О. Дмитрука, Е. Ледовських, Г. Михайліченко, З. Оую, А. Роума, Л. Сонга, Кс. Фонта, М. Ханей, Р. Холодова, В. Чена, Б. Штека.

У той же час багато питань, що пов'язані з розвитком екотуристичної діяльності, потребують подальшого дослідження. Зокрема, потребує поглиблення деталізація видів і принципів організації екологічного туризму, вибору заходів державного регулювання цього виду туристичної діяльності. Державне регулювання розвитку екологічного туризму містить у собі комплекс технічних заходів, до яких слід віднести сертифікацію. Сертифікація суб'єктів екотуристичної діяльності дозволить визначити не лише якість туристичних послуг, але й дасть змогу оцінити потенціал розвитку цього виду підприємницької діяльності. Недостатня наукова розробленість перелічених питань зумовила актуальність вибору теми наукового дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця і

є частиною комплексної теми «Формування теоретико-методологічного забезпечення державної підтримки розвитку туристичної галузі економіки регіону» (номер державної реєстрації 0112U001119), де особистий внесок автора полягає у визначенні ресурсного забезпечення розвитку туристичної галузі Харківської області, а також госпдоговірної теми «Практичні аспекти формування, функціонування та розвитку екологічного туризму» (номер державної реєстрації 0116U004520), в рамках якої особисто автором виконано розділ «Методичні засади сучасних підходів до функціонування еколого-економічних рекреаційних зон».

Мета та завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є теоретичне обґрунтування та подальший розвиток методичних положень і науково-практичних рекомендацій щодо оцінювання потенціалу розвитку екологічного туризму в Україні як складової його державного регулювання. Для досягнення мети дослідження поставлено й вирішено такі наукові та практичні завдання:

узагальнити наукові підходи до визначення сутності поняття «екологічний туризм» і здійснити класифікацію його видів;

узагальнити теорію і практику розвитку екологічного туризму у країнах світу;

визначити державні регуляторні важелі розвитку екологічного туризму у країні;

імплементувати у вітчизняну практику державного регулювання суб'єктів туристичної діяльності закордонний досвід сертифікації;

удосконалити методичне забезпечення оцінювання потенціалу розвитку екологічного туризму;

уточнити складові державної цільової програми розвитку екологічного туризму в Україні.

Об'єкт дослідження – процес державного регулювання розвитку екологічного туризму в Україні.

Предметом дослідження є теоретичні, науково-методичні аспекти, принципи, методи й інструменти оцінювання потенціалу як складової державного регулювання, розвитку екологічного туризму.

Методи дослідження. Теоретичну основу дисертаційного дослідження становлять монографії та наукові статті вітчизняних і зарубіжних авторів із теорії державного регулювання, туризму.

Для досягнення поставленої у роботі мети використано такі методи дослідження: монографічний аналіз – для обґрунтування інформаційного забезпечення дисертаційного дослідження; контент-аналіз і класифікація – для уточнення сутності поняття «екологічний туризм» і класифікації його видів; експертні оцінки, метод аналізу ієрархій – для визначення пріоритетності

туристичних ресурсів для розвитку екологічного туризму в Україні; теорія логіки і гіпотетико-дедуктивний метод – для наукового обґрунтування напрямів вирішення проблем державного регулювання екологічного туризму в Україні; аналіз і синтез – для виокремлення переліку показників оцінки розвитку екологічного туризму; таксономічний і кластерний аналіз – для оцінювання рівня розвитку екологічного туризму в Україні; метод абстракції та формалізації – для розробки комплексу критеріїв проведення сертифікації послуг екологічного туризму.

Інформаційну базу дослідження становлять нормативні документи, а саме: закони України та постанови Кабінету Міністрів України, рішення і нормативні документи органів виконавчої влади України, статистичні дані Державної служби статистики України, Державної агенції України з туризму та курортів, статистичні бази даних Всесвітньої туристичної організації, Світового банку, Програми ООН з навколишнього середовища.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у поглибленні теоретичних положень і розробці методичного забезпечення з оцінки потенціалу екологічного туризму як складової державного регулювання в Україні, а саме:

удосконалено:

методичне забезпечення оцінювання потенціалу екологічного туризму, яке, на відміну від наявних, ґрунтується на визначенні ресурсного забезпечення розвитку екологічного туризму в Україні методом адаптивної згортки, що є підґрунтям для вибору інструментів державного регулювання розвитку екологічного туризму;

методичний підхід до визначення стану території природно-заповідного фонду України, який, на відміну від наявних, містить у підґрунті систему показників, що характеризують біорізноманіття, природні об'єкти, антропогенні об'єкти, ландшафтне різноманіття та дає вичерпну оцінку перспектив розвитку екологічного туризму в межах означеної території;

теоретико-методичний підхід до сертифікації суб'єктів екологічного туризму, який, на відміну від наявних, виокремлює такі складові: екологічний розвиток, соціальний розвиток, пізнавальність, кооперація з місцевим населенням, що дозволяє виконавчим органам державної влади регламентувати якість послуг екологічного туризму;

дістали подальшого розвитку:

організаційне забезпечення державного регулювання розвитку екологічного туризму, що, на відміну від наявних, включає таку послідовність: оцінювання потенціалу розвитку екологічного туризму → обґрунтування регуляторних заходів щодо розвитку екологічного туризму на основі оцінки його потенціалу → формування складу інструментів державного регулювання

розвитку екологічного туризму → узгодження та встановлення термінів регуляторного впливу → реалізація регуляторних заходів → моніторинг стану територій природно-заповідного фонду України. Це дає можливість розширити спектр туристичних послуг за умови постійного державного контролю стану територій;

класифікація видів екологічного туризму, яка, на відміну від інших, включає ознаки рівня підготовки подорожуючих і мети подорожі, що дозволило визначити відмінності екологічного туризму та виокремити його як вид;

сутність поняття «екологічний туризм», яке, на відміну від інших, ґрунтується на логічному взаємозв'язку змісту понять «екологія» та «туризм», особливістю якого є сприяння розвитку екообізнаності туристів, їх відповідальному ставленню до природи, а також підвищенню рівня добробуту місцевого населення, а також є теоретичним підґрунтям оцінювання потенціалу розвитку цього виду туристичних послуг та визнанню сертифікації суб'єктів екологічного туризму, складовою його державного регулювання.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки, рекомендації і пропозиції доведені до рівня конкретних пропозицій методичних положень і можуть бути використані для розробки та реалізації конкретних заходів, спрямованих на оцінювання потенціалу розвитку екологічного туризму в Україні.

Запропонований науково-методичний підхід формування системи принципів екологічного туризму було впроваджено у діяльність Департаменту з міжнародного співробітництва Харківської міської адміністрації (довідка № 01-01-21 від 01.11.2016 р.). Елементи запропонованого теоретико-методичного підходу до оцінки потенціалу екологічного туризму були застосовані у діяльності Департаменту з підвищення конкурентоспроможності регіону Харківської обласної державної адміністрації (довідка № 02-06/1362 від 09.12.2016 р.). Окремі положення дисертаційної роботи використані для поглиблення теоретико-методичного забезпечення навчального процесу на кафедрі туризму Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця при викладанні навчальної дисципліни «Спортивний туризм», для студентів освітнього рівня «бакалавр» спеціальності 6.140103 «Туризм» (довідка №16/86-29-327 від 07.11.2016 р.).

Особистий внесок здобувача. Основні наукові положення, висновки та рекомендації, що виносяться на захист, одержано здобувачем самостійно. Внесок автора у роботи, виконані у співавторстві, наведено у списку опублікованих праць за темою дисертації.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення, результати прикладних досліджень доповідалися, обговорювалися і одержали позитивну оцінку на 14 науково-практичних конференціях: «Conduct of Modern

Science» (30 листопада – 7 грудня 2014 р., м. Шеффілд, Великобританія), «Міжнародне економічне співробітництво: принципи, механізми, ефективність» (5–6 грудня 2014 р., м. Київ, Україна), «Інтеграційні процеси й інноваційні технології. Досягнення і перспективи технічних наук» (9 квітня 2015 р., м. Харків, Україна), «Сучасні проблеми управління підприємствами: теорія та практика» (26–27 березня 2015 р., м. Харків, Україна), «Розвиток європейського простору очима молоді: економічні, соціальні та правові аспекти» (24 квітня 2015 р., м. Харків, Україна), «Науково-економічний розвиток: менеджмент, фінанси та аудит» (24–25 липня 2015 р., м. Київ, Україна), «Стратегічні перспективи туристичної та готельно-ресторанної індустрії в Україні: теорія, практика та інновації розвитку» (30 жовтня 2015 р., м. Умань, Україна), «Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики» (18–19 листопада 2015 р., м. Харків, Україна), «Розвиток українського етнотуризму: проблеми та перспективи» (26 лютого 2016 р., м. Львів, Україна), «Сучасні проблеми управління підприємствами: теорія та практика» (24–25 березня 2016 р., м. Харків, Україна), «Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні: проблеми розвитку та регулювання» (24–25 березня 2016 р., м. Черкаси, Україна), «Моделювання та прогнозування соціально-економічних процесів та систем» (24–26 березня 2016 р., м. Харків, Україна), «Розвиток європейського простору очима молоді: економічні, соціальні та правові аспекти» (22 квітня 2016 р., м. Харків, Україна), «Перспективи економічного зростання та інноваційного розвитку України» (9–10 грудня 2016 року, м. Ужгород, Україна).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 22 роботи загальним обсягом 7,08 ум.-друк. арк. (особисто автору належить 5,73 ум.-друк. арк.), з яких – 7 статей у наукових фахових виданнях, 1 стаття у зарубіжному науковому виданні та 14 тез доповідей. Також було отримано Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір (№ 65060 від 25.04.2016 р.).

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що містить 371 найменування, додатків. Основний зміст дисертації викладений на 171 сторінці. Дисертація містить 35 таблиць (з яких 4 займають повні сторінки), 26 рисунків (з яких 4 займають повні сторінки), 20 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, розкрито сутність наукової проблеми та стан досліджень із питань визначення основних напрямків державного регулювання розвитку екологічного туризму в Україні; визначено мету, об'єкт і предмет дослідження, сформульовано завдання дослідження, відображено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів.

У першому розділі «Теоретико-методичні аспекти державного регулювання розвитку екологічного туризму» визначено основні проблеми, що впливають на розвиток екологічного туризму; досліджено досвід державного регулювання розвитку екологічного туризму у країнах світу й Україні; уточнено сутність поняття «екологічний туризм» і розширено класифікацію видів туризму.

У процесі дослідження визначено, що основними проблемами, які впливають на розвиток екологічного туризму, є: міграція та адміністративні бар'єри. Одним із шляхів зниження впливу зазначених проблем на екологічний туризм є зміна орієнтації міжнародного туризму на внутрішній, що дозволить відродити інтенсивність туристичних потоків. Обґрунтовано необхідність розробки не лише процесу дієвого впровадження та управління екологічним туризмом, а й формалізації системи оцінювання потенціалу розвитку екологічного туризму. Не можна недооцінювати роль екологічного туризму в економіці України, оскільки розвиток цієї галузі дозволяє збільшувати доходи місцевих бюджетів і створювати робочі місця, що сприяє вирішенню як економічних, так і соціальних проблем. Кожна територіально-адміністративна одиниця України має свій унікальний природно-ресурсний потенціал, який являє собою основу для розвитку екологічного туризму.

На основі узагальнення наявних підходів до трактування понять «екологія» та «туризм» із застосуванням морфологічного аналізу уточнено сутність поняття «екологічний туризм», який, на відміну від масового туризму, поєднує у собі характеристики класичного та нестандартного відпочинку (альтернативний туризм). Екологічний туризм пропонується розглядати як альтернативний вид туризму, який реалізується у відповідальній формі відпочинку невеликої кількості людей різного рівня підготовки на території природно-заповідного фонду, метою якого є сприяння розвитку екологічної обізнаності туристів, обережне ставлення до природи, а також підвищення рівня добробуту місцевого населення.

Шляхом узагальнення наявних підходів вітчизняних і зарубіжних учених до класифікації видів туризму та моніторингу основних складових екологічного туризму було запропоновано авторську класифікацію видів екологічного туризму (рис. 1). Визначено особливості й ознаки екологічного туризму, що дають змогу вивчати його як багатоаспектне явище, яке має ряд особливостей. По-перше, кожен продукт екологічного туризму має свій рівень складності, залежно від якого турист може отримати пакет послуг. По-друге, існують три ключові види екологічного туризму: просвітницький, активний та агротуризм, які можуть бути скомбіновані. По-третє, детальний аналіз структурних елементів екологічного туризму дає змогу його регулювання державою залежно від стану територіально-адміністративних одиниць України.

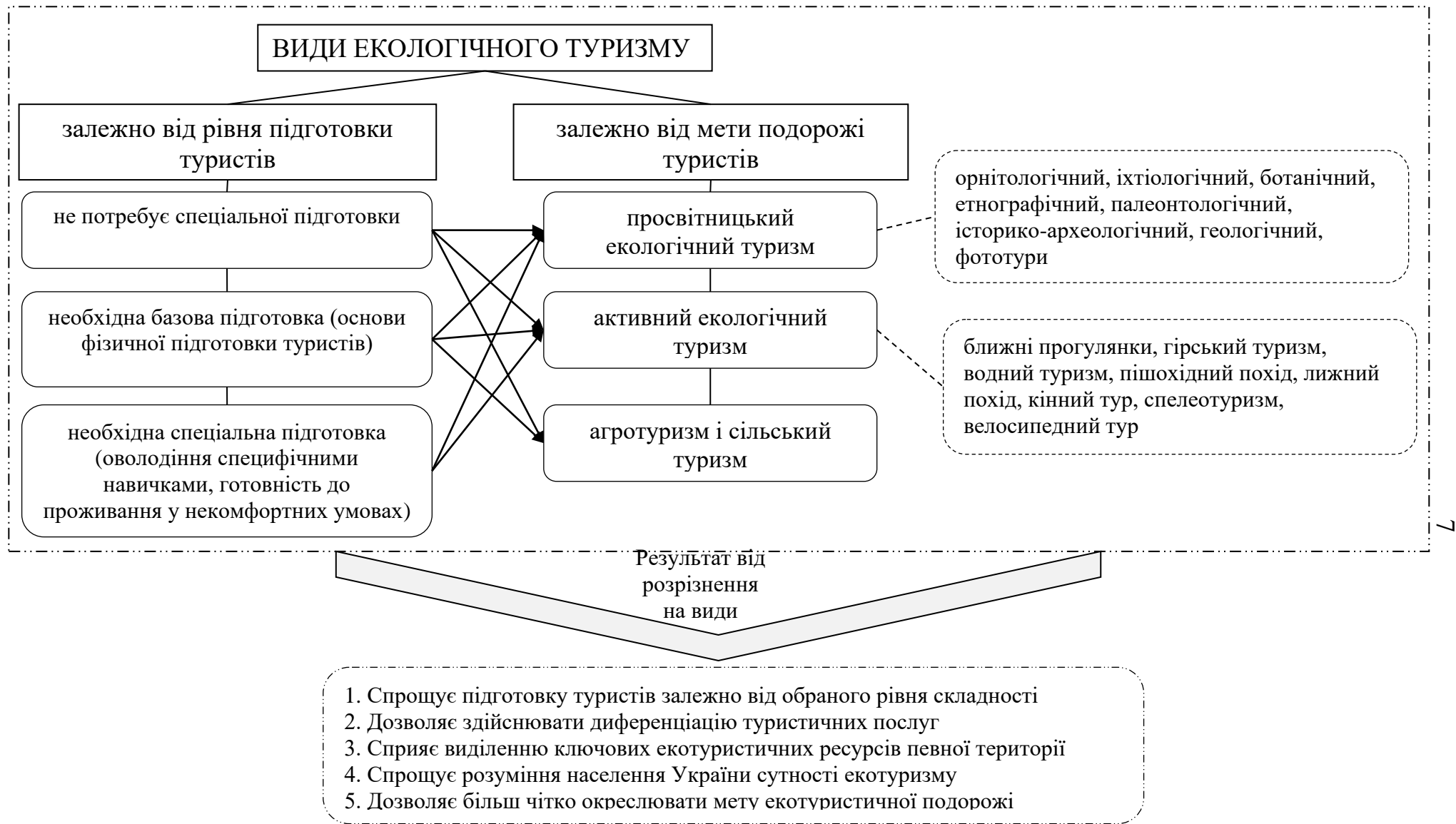

Рис. 1. Класифікація видів екологічного туризму

У другому розділі «Оцінка потенціалу розвитку екологічного туризму в Україні» обґрунтовано організаційне забезпечення державного регулювання розвитку екологічного; узагальнено наявні підходи до оцінки потенціалу екологічного туризму; сформовано систему показників для оцінювання потенціалу розвитку екологічного туризму.

З метою впровадження державної політики, спрямованої на покращення рівня розвитку екологічного туризму у країні, доцільно визначити організаційне забезпечення державного регулювання розвитку екологічного туризму у країні.

Рис. 2. Організаційне забезпечення державного регулювання розвитку екологічного туризму в Україні

Сучасне розуміння важливості впровадження екологічного туризму, який не потребує великих інвестицій, ще знаходиться на етапі зародження в Україні. Для визначення перспективних територіально-адміністративних одиниць України щодо впровадження екологічного туризму необхідно оцінити його потенціал розвитку.

Методичний підхід до оцінювання потенціалу розвитку екологічного туризму в Україні наведено на рис. 3.

На першому етапі фахівцям туристичної галузі різних територіально-адміністративних одиниць України було запропоновано визначити пріоритетні види туристичних ресурсів для розвитку екологічного туризму. За допомогою методу аналізу ієрархій Т. Сааті визначено, що при оцінюванні потенціалу екологічного туризму пріоритетними є такі складові туристичних ресурсів: природні (лісові, флоро-фауністичні, ландшафтні, бальнеологічні, водні) й

антропологічні (історичні, археологічні, культурологічні, мистецькі, архітектурні).

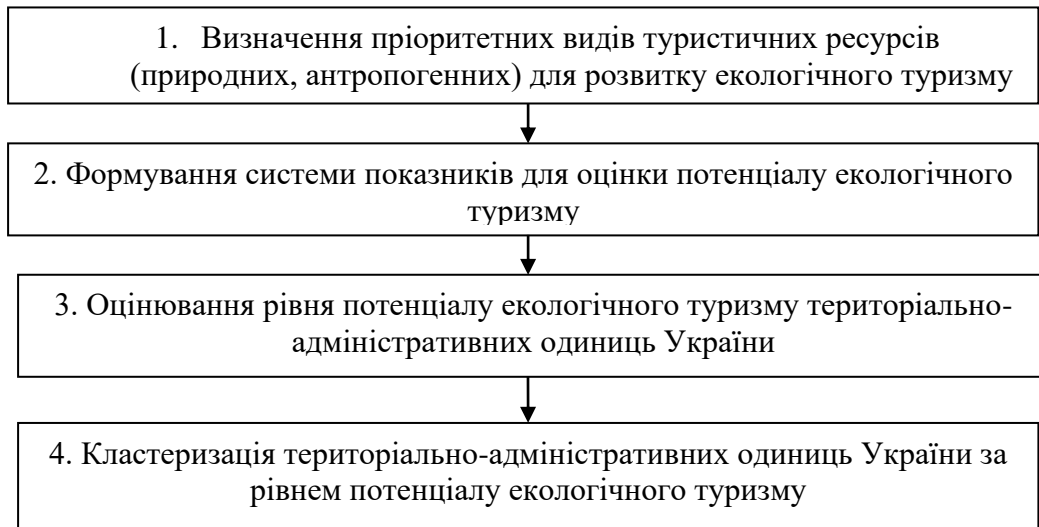

Рис. 3. Методичний підхід до оцінювання потенціалу розвитку екологічного туризму в Україні

На другому етапі експертами, відповідно до визначених пріоритетних туристичних ресурсів, було обрано 14 параметрів для оцінки потенціалу розвитку екологічного туризму: взаємодія із засобами масової інформації і зв'язки з громадськістю; археологічні пам'ятки культурної спадщини; пам'ятки культурної спадщини містобудування та архітектури; пам'ятки культурної спадщини монументального мистецтва; історичні пам'ятки культурної спадщини; площа лісів; площа водоймищ; довжина річок; площа природно-заповідного фонду; загальна кількість видів флори на території регіону; загальна кількість видів фауни на території регіону; викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних і пересувних джерел забруднення; кількість активних промислових підприємств; обсяг скидання забруднюючих речовин у поверхневі водні об'єкти.

На наступному етапі здійснено оцінювання рівня розвитку потенціалу екологічного туризму 22 областей України шляхом розрахунку інтегрального показника. За значенням інтегрального показника було проведено ранжування територіально-адміністративних одиниць України. У трійку лідерів увійшли Одеська, Чернігівська та Полтавська області, а найнижчий рівень розвитку та найнижчі ранги отримали Кіровоградська, Запорізька та Миколаївська.

На четвертому етапі було проведено кластеризацію територіально-адміністративних одиниць України за рівнем потенціалу розвитку екологічного туризму. Проведена кластеризація методами Уорда та К-середніх, а також побудова дендриту дали змогу узгодити склад п'яти кластерів адміністративно-територіальних одиниць України за рівнем потенціалу розвитку екологічного

туризму. До першого кластера увійшли Полтавська й Одеська області; до другого – Дніпропетровська; до третього – Сумська, Івано-Франківська, Закарпатська, Житомирська, Хмельницька, Чернігівська, Рівненська, Волинська; до четвертого – Чернівецька; до п'ятого – Запорізька, Тернопільська, Миколаївська, Черкаська, Кіровоградська, Вінницька, Херсонська, Харківська, Львівська, Київська. На основі результатів кластеризації було визначено необхідність враховувати специфіку кожного кластера під час формування інструментів підтримки розвитку екологічного туризму.

У третьому розділі «Формування складових державного регулювання розвитку екологічного туризму на основі оцінки його потенціалу» удосконалено методичний підхід до оцінювання потенціалу розвитку екологічного туризму; досліджено зарубіжний досвід із сертифікації послуг екологічного туризму; удосконалено теоретико-методичний підхід до проведення державної сертифікації суб'єктів туристичної діяльності як складової державної цільової програми.

У процесі дослідження доведено доцільність оцінювання перспективності екологічного туризму, зокрема, на території природно-заповідного фонду України. Для оцінки використано показник потенціалу екологічного туризму (*EPV*), який розраховується за формулою:

$$EPV = (P \times i) / n, \quad (1)$$

де *P* – комплексний показник потенціалу екологічного туризму, *i* – ступінь важливості, *n* – кількість показників.

Узагальнюючи зарубіжний і вітчизняний досвід, до комплексних показників потенціалу розвитку екологічного туризму віднесено: біорізноманіття, природні об'єкти, антропогенні об'єкти, ландшафтне різноманіття. Відповідно до української системи збору статистичної інформації та чинного законодавства уточнено склад часткових показників за кожною складовою показника перспективності екологічного туризму:

біорізноманіття – кількість видів флори та фауни (од.); кількість ендеміків (од.); кількість тварин і рослин з Червоної книги (од.); рослинні угруповання з Зеленої книги (од.);

природні об'єкти – площа водно-болотних угідь (тис. га), площа відкритих заболочених земель (тис. га), площа водоохоронних земель (тис. га), площа прибережних захисних смуг (тис. га), площа лісів та інших лісовкритих площ (тис. га), площа рекреаційних територій (тис. га);

антропогенні об'єкти – пам'ятки археології (од.), пам'ятки історії (од.), пам'ятки монументального мистецтва (од.), пам'ятки архітектури, які знаходяться на території національного природного парку (од.);

ландшафтне різноманіття – наявність лісів та інших лісовкритих площ (од.), відкритих заболочених земель (од.), наявність відкритих земель без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом (од.), наявність водно-болотних угідь (од.), водоохоронних зон (од.), прибережних захисних смуг (од.), курортних і лікувально-оздоровчих територій (од.).

Для оцінки потенціалу розвитку екологічного туризму на території природно-заповідного фонду України було обрано 29 Національних природних парків (табл. 1).

Таблиця 1

Оцінка потенціалу розвитку екологічного туризму на території національних природних парків України

Назва НПП	Адміністративно-територіальні одиниці	Перспективність розвитку екологічного туризму
1	2	3
Усього: Україна		0,80947
Подільські Товтри	Хмельницька	0,113123
Ічнянський	Чернігівська	0,081732
Бузький Гард	Миколаївська	0,063347
Олешківські Піски	Херсонська	0,060675
Карпатський	Івано-Франківська	0,046445
Нижньодністровський	Одеська	0,044328
Приазовський	Запорізька	0,041227
Дермансько-Острозький	Рівненська	0,040395
Гетьманський	Сумська, Полтавська	0,038825
Ужанський	Закарпатська	0,03291
Черемоський	Чернівецька	0,032299
Прип'ять-Стохід	Волинська	0,029969
Дністровський каньйон	Тернопільська	0,028706
Північне Поділля	Львівська	0,028508
Яворівський	Львівська	0,028483
Білобережжя Святослава	Миколаївська	0,027996
Деснянсько-Старогутський	Сумська	0,02702
Верховинський	Івано-Франківська	0,026956
Кременецькі гори	Тернопільська, Рівненська	0,025277
Пирятинський	Полтавська	0,02163
Мезинський	Чернігівська	0,020015
Слобожанський	Харківська	0,019703
Синевир	Закарпатська	0,019478
Хотинський	Чернівецька	0,019273
Дворічанський	Харківська	0,018354
Гуцульщина	Івано-Франківська	0,017806
Кармелюкове Поділля	Вінницька, Одеська	0,016354
Великий Буг	Запорізька	0,015633
Вижницький	Чернівецька	0,013531

Як видно з табл. 1, найбільші перспективи для розвитку екологічного туризму має національний природний парк «Подільські Товтри» (Хмельницька область).

Результати оцінки потенціалу розвитку екологічного туризму довели необхідність диференційованого підходу до вибору й обґрунтування напрямів державного регулювання розвитку екологічного туризму в Україні.

Сертифікація суб'єктів екологічного туризму на території природно-заповідного фонду є складовою формування інструментів державного регулювання розвитку екологічного туризму. Сертифікація послуг екологічного туризму має вигляд шаблону, згідно з яким проводиться оцінка суб'єкта туристської діяльності (табл. 2).

Таблиця 2

Критерії сертифікації суб'єктів екологічного туризму

Група	Назва критерію	Метод оцінки
1	2	3
Екологічна	Проведення заходів із метою зниження рівня забруднення від шуму та світла	Пряме оцінювання за двійковою системою: заходи проводяться – 1; не проводяться – 0
	Зменшення забруднення повітря, води та ґрунту	Різниця кількості забруднення повітря, води та ґрунту з попереднім періодом (якщо результат має від'ємне значення, то оцінка – 1; якщо ні – 0)
	Мінімізація рівня ерозії ґрунту та використання озоноруйнуючих сполук	Різниця рівня використання озоноруйнуючих сполук із попереднім періодом (якщо результат має від'ємне значення, то оцінка – 1; якщо ні – 0)
	Мінімум негативного впливу взаємодії з дикою природою	Порівняння показника потенціалу розвитку екологічного туризму EPV з попереднім періодом (якщо значення показника збільшилося – 1; якщо залишилося на тому ж рівні чи зменшилося – 0)
	Раціональне й економічне використання природних ресурсів	
	У разі порушення функціонування природних екосистем проводиться компенсація за рахунок вкладу в органи охорони природи	Наявність підписаної угоди зобов'язання: 1 – підписані; 0 – не підписані
Соціальна	Туристичне підприємство вносить свій внесок у захист і збереження місцевих історичних, археологічних, культурних об'єктів	На підприємстві існують заходи щодо збереження об'єктів – 1; 0 – не існують
	Туристичне підприємство використовує у своїй діяльності елементи місцевої етнічної культури	1 – підприємство використовує елементи етніки; 0 – не використовує
	Задоволення потреб клієнтів, що вимірюється та коригується відповідно до ознак екотуризму	Аналіз анкет, які заповнені туристами: від 60 % задоволених – 1; від 0–59 % задоволених – 0

1	2	3
	Екологічна освіта та просвіта туристів (мінімум 50 % часу відпочинку повинно проходити на природі з людиною, яка спеціалізується у ботаніці і є лісничим та ін.)	Від 50 % часу проводиться з метою освіти –1; до 49 % – 0
Пізнавальна	Навчання персоналу відповідальному відношенню до проблем навколишнього середовища, соціальної та економічної якості життя	Двійкова система: 1 – відповідає; 0 – не відповідає
	Встановлення принципів поведінки під час відвідування природно, культурно чи історично важливих ділянок	Двійкова система: 1 – відповідає; 0 – не відповідає
	Розробка плану розвитку згідно з ознаками екотуризму, який переведений на основні європейської мови	Двійкова система: 1 – відповідає; 0 – не відповідає
Комунікаційна	Місцеві жителі мають рівні можливості для отримання місця роботи й отримують принаймні прожитковий мінімум	Двійкова система: 1 – відповідає; 0 – не відповідає
	Місцеві товари та послуги купуються та використовуються	Двійкова система: 1 – відповідає; 0 – не відповідає
	Туристське підприємство не перешкоджає доступу місцевим жителям до їхнього житла або інших об'єктів інфраструктури	Двійкова система: 1 – відповідає; 0 – не відповідає
	Внутрішній устав не суперечить місцевим правовим нормам	Двійкова система: 1 – відповідає; 0 – не відповідає

Критерії сертифікації було обрано експертами згідно з міжнародними екосертифікатами. Критерії оцінюються за двійковою системою:

де 1 – відповідає нормам;

0 – не відповідає нормам.

Спираючись на зарубіжний досвід, встановлено, що оптимальний проміжок часу, на який слід видавати сертифікат, є 3 роки, після чого проводиться повторна перевірка (без утримання першого внеску).

В процесі дослідження доведено доцільність використання зарубіжного досвіду нарахування оплати за проведення та видачу сертифікатів залежно від розміру підприємства.

Згідно з Господарським кодексом України, ст. 55, підприємства поділяють на:

фізичні особи – підприємці;

мікропідприємства;

малі підприємства;

середні підприємства;

великі підприємства.

Запропоновано визначати рівень щорічних внесків від сертифікації

послуг екологічного туризму залежно від характеристики підприємства (табл. 3).

Таблиця 3

Щорічні надходження до державного бюджету від сертифікації суб'єктів екологічного туризму

Форма суб'єкта господарювання	Характеристика підприємства		Перший внесок	Щорічний внесок
	Кількість робітників	Обсяг виручки від реалізації продукції, товарів чи послуг (за рік)		
Фізична особа – підприємець	до 10 осіб	до 500000 грн	0,2 %	0,02 %
Мікропідприємства	до 10 осіб	до 2000000 євро	0,2 %	0,02 %
Мале підприємство	до 50 осіб	до 10000000 євро		
Середнє підприємство	до 250 осіб	до 50000000 євро		
Велике підприємство	від 250 осіб	від 500000000 євро		

Впровадження інструментів державного регулювання розвитку екологічного туризму, складовою якого є сертифікація, надасть можливість державі скорегувати використання природних ресурсів, а адміністрації національних природних парків завчасно узгодити свої стратегічні цілі та завдання. Окрім цього, впровадження сертифікації підвищить фінансові надходження в державний бюджет за рахунок щорічних внесків.

ВИСНОВКИ

Наукові та практичні результати виконаного дослідження в сукупності вирішують важливе науково-практичне завдання – оцінювання потенціалу розвитку екологічного туризму у країні. За результатами дослідження сформовано висновки теоретичного та науково-практичного характеру, які відображають вирішення завдань дисертації, що полягають у такому:

1. Відсутність єдності думок учених та їх позицій щодо розкриття сутності та змісту поняття «екологічний туризм» дало змогу дійти висновку про необхідність його визначення. Уточнено визначення поняття «екологічний туризм», особливістю якого є сприяння розвитку екообізнаності туристів, їх відповідального ставлення до природи, а також підвищенню рівня добробуту місцевого населення.

2. Визначено місце екологічного туризму в загальній сукупності туристичної діяльності. Запропоновано класифікувати види екологічного туризму залежно від рівня підготовки подорожуючих і мети подорожі.

3. Розроблено методичний підхід до оцінювання рівня розвитку потенціалу екологічного туризму, який передбачає визначення пріоритетних туристичних ресурсів із використанням методу аналізу ієрархій, формування

системи показників для оцінки, інтегральне оцінювання рівня розвитку потенціалу екологічного туризму областей України та їх кластеризацію. Доведено необхідність врахування специфіки кожного з кластерів під час формування інструментів державного регулювання розвитку екологічного туризму.

4. Обґрунтовано склад компонентів (біорізноманіття, природні й антропогенні об'єкти, ландшафтне різноманіття) та сформовано систему показників для оцінювання потенціалу екологічного туризму територій природно-заповідного фонду України. Оцінено потенціал екологічного туризму 29 національних природних парків України. Визначено, що найвищу перспективність розвитку екологічного туризму має національний природний парк «Подільські Товтри» (Хмельницька область).

5. Розроблене організаційне забезпечення формування та впровадження інструментів державного регулювання розвитку екологічного туризму взаємопов'язує всі його етапи у єдину послідовність: оцінка потенціалу розвитку екологічного туризму; обґрунтування складових державного регулювання розвитку екологічного туризму на основі оцінки його потенціалу; формування інструментів державного регулювання розвитку екологічного туризму; узгодження та встановлення термінів реалізації інструментів державного регулювання розвитку екологічного туризму; реалізація інструментів державного регулювання розвитку екологічного туризму; моніторинг реалізації інструментів державного регулювання розвитку екологічного туризму.

6. Доведено необхідність удосконалення сертифікації суб'єктів екологічного туризму. Використовуючи досвід із сертифікації суб'єктів екологічного туризму зарубіжних країн і принципи екологічного туризму (екологізації, гуманізації, пізнаваності, прибутковості для місцевого населення), було обрано критерії сертифікації послуг екологічного туризму, які об'єднані у групи: екологічні, соціальні, пізнавальні, комунікаційні.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях України та фахових виданнях України, що входять до міжнародних наукометричних баз:

1. Голуб М. О., Зима О. Г. Категорійно-понятійні особливості екологічного, зеленого, сільського туризму. *Бізнес Інформ*. 2015. № 1. С. 241–245.

Особистий внесок здобувача полягає в обґрунтуванні необхідності визначення місця екологічного туризму; виявлено специфічні ознаки екологічного туризму.

2. Голуб М. О. Наукові підходи до визначення потенціалу екологічного

туризму. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова*. 2015. Т. 20. Вип. 1/1. С. 41–45.

3. Голуб М. О., Зима О. Г. Оцінка потенціалу екологічного туризму в Україні. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2015. № 5 (103). С. 53–63.

Особистий внесок здобувача полягає у проведенні кластерного аналізу адміністративно-територіальних одиниць України за допомогою методу Уорда та методу К-середніх; складено дендрит шляхом «скріплення» зв'язків.

4. Holub M. O., Naumik-Gladka K. G. Methodological basis of choosing tourism resources for ecotourism development. *Сталий розвиток економіки*. 2016. № 2 (31). С. 130–136.

Особистий внесок здобувача полягає у визначенні туристичних ресурсів, які найбільшим чином впливають на розвиток екологічного туризму.

5. Holub M. O., Zyma O. G. The influence of global problems on ecotourism development. *Економічний простір*. 2016. № 108. С. 14–26.

Особистий внесок здобувача полягає у характеристиці шляхів активного впровадження екологічного туризму.

6. Голуб М. О. Основи формування державної цільової програми впровадження екологічного туризму на території природно-заповідного фонду. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2016. № 4 (04). С. 45–49.

7. Голуб М. О. Впровадження світового досвіду з сертифікації послуг екологічного туризму в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 14. С. 121–126.

Статті у наукових виданнях інших держав:

8. Holub M. O. Ecotourism certification programs: standards and benefits. *Baltic Journal of Economics Studies*. 2015. Vol. 1. No. 1. P. 67–75.

Тези доповідей:

9. Holub M. O. The Development of Government regulation process in the Sphere of Ecological tourism // *Conduct of Modern Science: Materials of the XI International Research and Practice Conference*. 2014. Vol. 7. Economic science. Sheffield. Science and education LTD. P. 53–58.

10. Holub M. O. Ecotourism as a priority direction of sustainable tourism development // *Міжнародне економічне співробітництво: принципи, механізми, ефективність: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 5–6 груд. 2014 р.): у 4 ч. Ч. 2*. Київ: ГО «Київський економічний науковий центр», 2014. С. 102–105.

11. Holub M. O. Ecological impact of tourism transport on the environment // *Інтеграційні процеси й інноваційні технології. Досягнення і перспективи технічних наук (іноземними мовами): матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. студентів і молодих вчених вищих навч. закл.* 2015. Вип. 5. С. 114–118.

12. Holub M. O., Zyma O. G. Sustainable tourism development and environmental management in Ukraine // Сучасні проблеми управління підприємствами: теорія та практика: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26–27 берез. 2015 р.). Дніпропетровськ: Середняк Т. К., 2015. С. 271–274.

Особистий внесок здобувача полягає у визначенні рівня привабливості екологічного туризму та чинників, що впливають на формування екологічного менеджменту України.

13. Голуб М. О. Якісне довкілля як чинник підвищення привабливості території // Розвиток європейського простору очима молоді: економічні, соціальні та правові аспекти: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених та студентів (м. Харків, 24 квіт. 2015 р.). Харків: НТМТ, 2015. С. 2458–2463

14. Голуб М. О. Світовий досвід сертифікації екотуристичних послуг // Науково-економічний розвиток: менеджмент, фінанси та аудит: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24–25 лип. 2015 р.): у 2 ч. Ч. 1. Київ: ГО «Київський економічний науковий центр», 2015. С. 26–29.

15. Голуб М. О. Перспективи впровадження сертифікації екотуристичних послуг в Україні // Стратегічні перспективи туристичної та готельно-ресторанної індустрії в Україні: теорія, практика та інновації розвитку: матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Умань, 30 жовт. 2015 р.). Умань: Вид. «Сочінський», 2015. С. 42–44.

16. Голуб М. О. Оцінка потенціалу розвитку екологічного туризму в Україні // Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики: матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Харків, 18–19 листоп. 2015 р.). Харків: ФОП Лібуркіна Л. М., 2015. С. 212–216.

17. Голуб М. О. Методичні основи вибору туристичних ресурсів для розвитку етно- та екотуризму // Розвиток українського етнотуризму: проблеми та перспективи: наук.-практ. конф. молодих вчених. Львів: ЛІЕТ, 2016. С. 70–76.

18. Голуб М. О., Зима О. Г. Методичні основи формування комплексу цільових програм впровадження екологічного туризму // Сучасні проблеми управління підприємствами: теорія та практика: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 24–25 берез. 2016 р.). Харків: НТМТ, 2016. С. 266–269.

Особистий внесок здобувача полягає в обґрунтуванні головних аспектів під час формування політики щодо розвитку екологічного туризму за рахунок впровадження державної цільової програми.

19. Голуб М. О. Планування діяльності туристичних підприємств на території природно-заповідного фонду // Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні: проблеми розвитку та регулювання: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 24–25 берез. 2016 р.): у 2 т. Т. 1. Черкаси: Вид.

Чабаненко Ю. А., 2016. С. 233–237.

20. Голуб М. О., Зима О. Г. Теоретичні засади моделювання оцінки потенціалу екологічного туризму // Розвиток європейського простору очима молоді: економічні, соціальні та правові аспекти: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених та студентів (м. Харків, 22 квіт. 2016 р.). Харків: НТМТ, 2016. С. 1391–1396.

Особистий внесок здобувача полягає у проведенні оцінки потенціалу розвитку екологічного туризму.

21. Голуб М. О. Застосування методів моделювання соціально-економічних процесів для оцінки потенціалу екотуризму // Моделювання та прогнозування соціально-економічних процесів та систем: матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. молодих учених та студентів (м. Харків, 24–26 берез. 2016 р.). Харків: НТМТ, 2016. С. 33–38.

22. Голуб М. О. Аналіз моделей взаємодії державних та підприємницьких структур на території природно-заповідного фонду // Перспективи економічного зростання та інноваційного розвитку України: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 9–10 груд. 2016 р.). Ужгород, 2016. С. 33–35.

Авторські свідоцтва та патенти:

23. Зима О. Г., Голуб М. О. Удосконалення методів оцінки потенціалу екологічного туризму в Україні // Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 65060 від 25.04.2016 р.

АНОТАЦІЯ

Голуб М. О. Оцінка потенціалу як складова державного регулювання розвитку екологічного туризму в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України, Харків, 2017.

Дисертацію присвячено розвитку теоретичних положень, розробці методичних підходів і науково-практичних рекомендацій щодо оцінки потенціалу розвитку екологічного туризму.

Досліджено наявні наукові підходи й уточнено сутність поняття «екологічний туризм». Удосконалено теоретико-методичний підхід до сертифікації суб'єктів туристичної діяльності, який ґрунтується на критеріальній оцінці екотуристичних послуг. Розроблено методичне забезпечення оцінювання рівня розвитку потенціалу екологічного туризму. Удосконалено методичний підхід до оцінювання потенціалу екологічного туризму територій природно-заповідного фонду України. Запропоновано класифікацію видів екологічного туризму залежно від рівня підготовки

подорожуючих і мети подорожі. Дістало подальшого розвитку організаційне забезпечення формування та впровадження інструментів державного регулювання розвитку екологічного туризму.

Ключові слова: державне регулювання, екологічний туризм, оцінка потенціалу, сертифікація, інструменти розвитку.

АННОТАЦИЯ

Голуб М. А. Оценка потенциала как составляющая государственного регулирования развития экологического туризма в Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.03 – экономика и управление национальным хозяйством. – Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины, Харьков, 2017.

Диссертация посвящена развитию теоретических положений, разработке методических подходов и научно-практических рекомендаций относительно оценки потенциала развития экологического туризма.

В работе исследованы существующие научные подходы, и уточнена сущность понятия «экологический туризм». Усовершенствован теоретико-методический подход сертификации субъектов туристической деятельности, основывающийся на критериальной оценке экотуристических услуг по составляющим: экологическое развитие, социальное развитие, познавательность, кооперация с местным населением, что позволило установить требования и определить соответствие субъектов туристической деятельности. Разработано методическое обеспечение оценки уровня развития потенциала экологического туризма, основывающееся на определении приоритетных туристических ресурсов для развития экологического туризма и расчета интегрального показателя, что позволило сформировать основу для проведения кластеризации территориально-административных единиц Украины. Представлен методический подход к оценке потенциала экологического туризма территорий природно-заповедного фонда Украины, который предполагает формирование системы показателей, характеризующих биоразнообразие, природные объекты, антропогенные объекты, ландшафтное разнообразие. Предложено классифицировать виды экологического туризма в зависимости от уровня подготовки туристов и цели путешествия. Получило дальнейшее развитие организационное обеспечение формирования и внедрения составляющих государственной целевой программы развития экологического туризма.

Ключевые слова: государственное регулирование, экологический туризм, оценка потенциала, сертификация, инструменты развития.

SUMMARY**Holub M. O. Evaluation of the ecotourism potential as a state regulation component of its development in Ukraine. – Manuscript.**

The thesis for a scientific degree of the candidate of science in Economics. Speciality 08.00.03 – Economics and Management of National Economy. – Scientific and Research Center of Industrial Problems of Development of the NAS of Ukraine, Kharkiv, 2017.

The thesis is devoted to development of theoretical positions, methodological approaches and practical recommendations for assessment of the potential of development of ecological tourism.

The existing scientific approaches and refined essence of the concept "ecological tourism" were studied. Theoretical and methodological approach to the certification of tourism stakeholders, which is based on the evaluation criteria ecotourism services, was improved. Methodical provision of assessment of the level of potential development of ecological tourism was created. Methodical approach to evaluating the potential of ecological tourism of territories of natural reserve Fund of Ukraine was proclaimed. The classification of types of ecological tourism, depending on the level of training of visitors and the purpose of travel was proposed. Further development of organizational support for the formation and implementation of components of the state program of development of ecological tourism was made.

Key words: state regulation, eco-tourism, capacity assessment, certification, development instruments.

Підписано до друку 10.10.2017. Формат 60×90/16.
Обсяг 0,9 ум.-друк. арк. Папір офсетний. Друк різнограф.
Наклад 100 прим. Зам. № 130.

Надруковано у центрі оперативної поліграфії ТОВ «Рейтинг»
Свідоцтво про держ. реєстрацію ю.о. А00 № 507350
61003, Україна, м. Харків, пров. Соляниківський, 4,
Тел. (057) 771-00-92, 771-00-96.